

Rémi Brague, *Le propre de l'homme. Sur une légitimité menacée.*

París: Flammarion, 2013, 257 pàg.

El filòsof catòlic francès Rémi Brague (París, 1947) es troba des de fa anys embarcat en una àmplia enquesta, desenvolupada en tres volums, sobre les causes de la crisi contemporània de l'ideal humanista i sobre les condicions de possibilitat de la seva veritable fonamentació. *Le propre de l'homme*, que sorgeix principalment de la reelaboració d'un cicle de conferències pronunciades a la Universitat Catòlica de Lovaina, constitueix el segon esglaió d'un recorregut que s'inicià amb *Les ancras dans le ciel* (Champs-Flammarion, 2011) i que ha de culminar l'any entrant amb la publicació de l'obra principal del projecte: *Le règne de l'homme*. Ens trobem, doncs, en principi, davant d'un escrit de caràcter preparatori, un «satèl·lit», diu l'autor, destinat a meditar sobre alguns dels motius i presupòsits que conformaran la reflexió de la darrera i més ambiciosa de les tres propostes. Ens equivocariem, però, en pensar que el rol secundari que Brague assigna a aquesta obra es tradueix en una disminució del seu valor intrínsec. Ben al contrari, el to assagístic li permet usar una llibertat en el judici i en la mobilització de referències que difícilment hagués pogut mantenir en un escrit més acadèmic; i si bé en ocasions podem lamentar el tractament excessivament ràpid d'algunes qüestions, o

bé una certa manca d'unitat que revela l'origen divers dels textos, la centralitat de la qüestió abordada, juntament amb el caràcter abrupte, d'una claredat aparentment simple, de les posicions defensades, fa que el lector en recorri les pàgines amb un interès creixent.

«És fàcil predicar l'humanisme, és difícil fundar-lo», afirma Brague en els moments inicials del text. Tenim, ben mirat, bones raons per a promoure l'existència de l'home i d'allò humà? Aquest seria l'interrogant, brutal en la seva simplicitat, sobre el qual intenta aportar algun tipus de llum. L'afirmació d'«allò humà», que de diverses maneres es justificava en el pensament antic i medieval, i que el projecte modern havia reivindicat com el seu tret més distintiu, hauria passat, en les acaballes d'aquesta mateixa modernitat, a esdevenir l'objecte d'una perplexitat tal, que un bon nombre dels nostres contemporanis, incapaços de trobar raons per a una defensa positiva de l'home, es veurien en el millor dels casos reduïts a un mer «anti-antihumanisme», a una defensa arrelada simplement en la dificultat d'assumir plenament les conseqüències d'una negació. L'objectiu que l'assaig es proposa en aquest sentit no és cap altre que avançar un diagnòstic sobre les capacitats de la cultura contemporània per a proporcionar un punt de suport –no tan sols en un sentit metafòric– a la pervivència de la vida humana. Dedicarem les línies que segueixen a presentar alguns punts decisius de la seva argumentació.

Brague inicia el seu estudi (capítol I) amb un recorregut succint de les etapes de construcció de l'ideal humanista, així com de la crítica de què cadascuna d'aquestes etapes ha estat objecte en el període contemporani. L'origen es remunta òbviament a les arrels mateixes de la nostra tradició: de la primera distinció, ja en l'arcaica mitologia grega, entre els homes i la resta d'éssers vius, passariem naturalment a l'afirmació de la superioritat i dignitat dels primers: tant en la filosofia clàssica d'una banda, com en la tradició bíblica de l'altra, l'home és aquell, d'entre els vivents, que realitza de manera privilegiada els desgnis d'una realitat, Natura o Déu, que el precedeix i que alhora el supera. Superioritat, doncs, però relativa, ja que la dignitat de l'home així afirmada només s'explicaria com a contrapartida de la seva subordinació respecte del principi suprem. El segle XVII iniciarà una etapa qualitativament diversa en definir-se a partir de la negació cada cop més profunda d'aïtal limitació: si Bacon i Descartes afirmen la pretensió –en profit d'un major benestar– de dominar la Natura per la ciència, l'idealisme d'un Fichte proclamarà la necessitat moral d'una victòria sobre les forces cegues del cosmos. D'aquí a l'*humanisme exclusiu* d'un Marx o d'un Comte, darrera i definitiva etapa, no hi ha sinó un petit pas: l'home només serà plenament home quan aboleixi tot allò que el limita, és a dir, quan es desfaci de tots els altres déus, naturals o sobrenaturals.

La crisi actual de l'humanisme serà llavors, correlativament, la crisi de les capacitats humanes per a afirmar-se en la realitat, i es definirà pel qüestionament successiu i radical de cadascun dels pilars esmentats:

domini de l'home sobre la natura, superior dignitat, diferència qualitativa respecte dels altres animals. El capítol segon incidirà en els fonaments teòrics d'allò que esdevé en definitiva un veritable esquinçament de les relacions entre l'home i el seu món. L'element central, segons l'autor, és el lloc abusiu atorgat en la nostra cultura a una ciència moderna que, defugint tot antropomorfisme, és a dir, tota consideració de valor i de sentit, construeix a partir d'idealitats matemàtiques una realitat neutra sense relació directa amb la nostra experiència genuïna i directa de les coses. Els homes es veuen així allunyats del món i de si mateixos, en pretendre de manera absurda explicar la humanitat a partir del que no n'és sinó l'estricta negació. Sense caure en la condemna pura i simple de la ciència com a tal (es tractaria d'una qüestió de perspectiva), Brague assenyala, no pas sense provocació, el caràcter culpable de la renúncia unilateral, des de Bacon i Galileu, a la consideració seriosa de la causa final. Allò que resta és una humanitat assimilada als processos cecs de la tècnica, humiliada per aquesta, finalment qüestionada en el sentit més planer de la paraula: el del risc d'una pura i simple desaparició, per amenaces com la guerra nuclear.

El diàleg posterior amb l'obra de Günther Anders contribueix a subratllar la radicalitat del repte plantejat: havent evacuat tota finalitat objectiva, i havent-se confrontat alhora a la qüestió del nihilisme i a la possibilitat de l'extermini, el projecte modern d'una autoafirmació suprema de l'home es veu en el fons incapaç d'assegurar no ja l'existència d'aquest, sinó la seva conveniència. No és qüestió aquí, de cap

manera, de discernir els riscos reals d'una catàstrofe humanitària. De manera més profunda, es tracta d'analitzar els fonaments de les nostres disposicions davant d'una eventualitat semblant, i d'avaluar així la vitalitat i disposició de la nostra cultura per a superar, simplement, les dificultats necessàries per a perdurar en el temps. Allò que sobresurt aleshores, la idea que de fet vertebra el conjunt del llibre, és la destrucció d'una il·lusió persistent: no tan sols la legitimitat de la vida humana és ben lluny de ser evident per ella mateixa; la seva afirmació només és possible, ens agradi o no, i tal com es veurà més àmpliament al final, mitjançant l'assumpció d'uns determinats pressupòsits metafísics; la negació d'aquests deixa, des del punt de vista de la fonamentació, la continuïtat de l'home i, el que és potser més important, de la «humanitat», en mans de la pura contingència.

El segon gran moment del text (el que va del capítol IV al VII) és un recorregut a través de diferents moments de la tradició on es planteja de manera aguda el problema, ara clarament identificat, de la legitimitat de l'home.

Els capítols IV i V permeten establir en aquest sentit alguns paràmetres inicials significatius: la *Carta dels animals*, tractada en el capítol V, obra de l'escola musulmana dels «Germans sincers» (segle XI), subratlla de manera sorprenent la consciència medieval de la relativitat dels avantatges intramundans de la condició humana respecte dels animals; el capítol sisè, dedicat per la seva banda al poeta rus Alexandr Blok, assenyalava l'origen de l'expressió «antihumanisme» en el context de l'esteticisme irracionalista de principis del XX; un esteticisme

que, sota la influència de Nietzsche i Wagner, i en la negació de tota racionalitat, manifesta contenir gèrmens d'una autèntica inhumanitat.

Més específicament filosòfiques, i més properes a la problemàtica contemporània, són les propostes dels dos autors amb qui Brague dialoga, respectivament, en els capítols següents: Foucault i Blumenberg.

El capítol sisè incideix en la dimensió declaradament antihumanista de la filosofia de Michel Foucault. El motiu de la «mort de l'home», conseqüència necessària de la nietzschiana mort de Déu, seria en aquest sentit un eix vertebral de la reflexió de l'autor, almenys des de les pàgines finals d'obres com *Les mots et les choses*. L'expressió s'ha d'entendre com la proclamació de l'abolició de l'home-subjecte kantian, de l'home que, imatge correlativa de Déu, seria en la seva identitat «fonament del Saber, de la Llibertat, del Llenguatge, de la Història». L'humanisme seria així l'actitud que, tot proclamant la centralitat constitutiva de l'home, l'inseriria alhora, segons el concepte ambigu de «sobirania submissa», en una xarxa de subjeccions (a Déu, a la Veritat, a les lleis cíviques, a les lleis naturals) destinada a apartar-lo de l'exercici de tot poder. L'abolició de l'home així entès obrirà llavors la porta a l'alliberament de totes les submissións imposades. Brague és aquí sever amb la imprecisió de les acusacions contra una cultura occidental suposadament repressora, i subratlla amb estupor les exhortacions, entre d'altres, a la desinhibició davant les drogues o la bogeria. És el de Foucault un pensament, afirma, que «testimonia una incapacitat estupefaent de captar la funció constitutiva dels límits», i que

cau naturalment en la contradicció de definir d'una banda la vida humana com a voluntat de poder i de revelar-se alhora incapaç de donar a aquesta voluntat un objectiu qualsevol, un motiu per a continuar existint.

El darrer dels moments analitzats és la visió de la Modernitat proposada pel filòsof alemany Hans Blumenberg en la seva obra *Legitimitat dels Temps Moderns*. Com és sabut, per a Blumenberg la Modernitat constituïria fonamentalment un projecte d'autoafirmació radical de l'home per mitjà de la ruptura amb tota la tradició anterior. Aquesta actitud seria d'altra banda la reacció necessària davant del fracàs del cristianisme medieval a l'hora de conjurar la temptació gnòstica. Les idees decisives, aquí, no són altres que les de Creació i Providència: perquè hauria defallit la creença en un món creat per un Déu bo i providencialment dirigit, els homes haurien procedit a afirmar-se no ja en una instància externa, sinó en si mateixos. I és aquí, de nou, on Brague planteja una objecció frontal: res, en l'autoafirmació, impedeix dirigir-se cap al suïcidi, cap a aquell suïcidi que ara estem en disposició de cometre a nivell col·lectiu. Caldrà, doncs –i ho afirma gaudint de l'escàndol dels seus lectors–, «tornar enrere», a aquella Edat Mitjana que havia estat rebutjada amb excessiva lleugeresa: no pas certament als seus aspectes concrets, però sí a una visió que, fora de la seva creença en la bondat de la realitat, sigui capaç de garantir-se una posteritat. L'anàlisi dels corrents subterranis del pensament modern ha revelat, en canvi, les serioses dificultats que aquest té per a proporcionar una garantia semblant.

Le propre de l'homme conclou així (capítols VIII i IX) amb una discriminació dels pressupòsits teòrics que han de fer possible una afirmació real de la humanitat. L'home existeix, certament, però no és una evidència que hagi de continuar existint, ni en els fets ni en el dret. D'on extreure seguretat en aquest punt? Un cop manifestades les contradiccions de la immanència radical en les anàlisis precedents («l'ateisme és incapaç de donar una resposta argumentada a la qüestió de la legitimitat de l'existència de l'home»), la reflexió de Brague culmina en un comentari del relat bíblic de la Creació, i en una interpretació de la Llei mosaica com a exhortació a «ser», a esdevenir plenament allò que hom ja és. Es planteja així la resposta al problema de la legitimitat mitjançant la referència necessària a una instància superior, transcendent: el Déu creador és aquell Bé que il·lumina i justifica l'Ésser amb la seva llum, i amb l'Ésser, l'home. El retorn així exigít a una «nova Edat Mitjana» és el retorn a «un pensament del Bé i de la Providència», indispensable si «l'home ha de poder continuar essent, i essent el que és».

Com veiem, la constatació del punt extrem de contradicció a què ha arribat la nostra civilització permet a Brague apropar-se a una solució també extrema, d'una nitidesa extrema. Podem esperar, atents, la continuació.

Ignacio PEYRA ALMUNIA
Facultat de Filosofia (URL)